

Ministerie van Defensie
Ministerie van Veiligheid en Justitie

RAPPORT

Evaluatie implementatie/effectiviteit aanbevelingen
Commissie Borghouts

Colofon

Uitgegeven door Departementale Auditdiensten Defensie en Justitie¹

Opdrachtgever Secretaris-Generaal Defensie
Secretaris-Generaal Justitie

Kwaliteitsborging Kolonel C.P. ter Heege
I.M.U. Kros-Verkamman RO

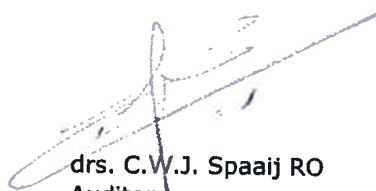
Uitgevoerd door drs. J. Adriaanse RO
S. van Rijn MSc
mr. H. Schonewille
drs. C.W.J. Spaaij RO

Datum 21 oktober 2010
Status Definitief

Ondertekening

drs. J. Adriaanse RO
Sr. auditmedewerker
Audit Dienst Defensie

drs. C.W.J. Spaaij RO
Auditor
Departementale Auditdienst Justitie

¹ Sinds 14 oktober 2010 is het Ministerie van Justitie opgegaan in het Ministerie van Veiligheid en Justitie. Omdat het onderzoek is uitgevoerd in de voorafgaande periode, hanteren wij in dit rapport de naamgeving van het Ministerie van Justitie.

Managementsamenvatting

Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw worden Nederlandse militairen steeds vaker ingezet om deel te nemen aan een breed scala aan militaire operaties en is het gebruik van geweld hierbij toegenomen. Geweldgebruik is gebonden aan (internationale) wet -en regelgeving. Ten tijde van de 'zaak Eric O.' bleek dat er onduidelijkheid bestond over de vraag welke regels op het gebied van militair strafrecht en strafprocesrecht gelden en op welke wijze zij dienen te worden toegepast.

Mede naar aanleiding hiervan en op basis van een motie van de Tweede Kamer heeft de Commissie 'Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen' (Commissie Borghouts) onderzocht of de procedures en hantering van het militaire strafprocesrecht bij operaties in risicogebieden voldoen óf dat bijzondere (aanvullende) voorzieningen noodzakelijk waren. Op 31 augustus 2006 heeft deze Commissie een rapport uitgebracht met 21 aanbevelingen over de wijze waarop de geconstateerde tekortkomingen kunnen worden weggenomen. In de afgelopen jaren heeft een werkgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van Defensie, Koninklijke Marechaussee (KMar), Justitie en het Openbaar Ministerie (OM), gewerkt aan de implementatie van deze aanbevelingen. De auditdiensten van Defensie en Justitie hebben in de maanden mei tot en met juli 2010 een evaluatie uitgevoerd naar de implementatie/ effectiviteit van de aanbevelingen. In dit rapport vindt u de resultaten van deze evaluatie.

De Commissie Borghouts heeft zich met de aanbevelingen in haar rapport gericht op het bieden van rechtszekerheid voor de militairen op uitzending, het vergroten van het besef van de juridische gevolgen van geweldgebruik, het verbeteren van de samenwerking én het vergroten van het wederzijdse begrip tussen Defensie, KMar en het OM.

Met de opvolging van de aanbevelingen van de Commissie Borghouts lijken deze doelstellingen, die de Commissie had met de aanbevelingen, gerealiseerd. Zo is met verschillende procedures en aangepaste wetgeving de rechtszekerheid van militairen verder geregeld. Een voorbeeld hierbij is dat er duidelijkheid is ontstaan over het vervolgingsbeleid. Er is zowel in de voorbereiding als tijdens de missie veel aandacht voor het informeren en bewust maken van militairen over de context van de operatie en het geoorloofd gebruiken van geweld.

Ook voor de opvolging van de aanbevelingen ten aanzien van de samenwerking en het wederzijdse begrip zijn diverse maatregelen genomen. Zo vindt er voorafgaand aan iedere missie een briefing tussen commandant, detachementcommandant KMar en Officier van Justitie plaats, waar afspraken worden gemaakt over de communicatie gedurende de operatie. Naast de implementatie van de aanbevelingen van de Commissie hebben ook de kennis en ervaring, die zijn opgedaan door de toename van het aantal uitzendingen, bijgedragen aan de verbetering van de samenwerking en het vergroten van het wederzijdse begrip.

In ons evaluatieonderzoek is vastgesteld dat de meeste aanbevelingen volledig zijn opgevolgd en de beoogde effecten zijn bereikt. Drie aanbevelingen zijn niet volledig opgevolgd, hiervan zijn in twee gevallen wel de gewenste effecten bereikt. Bij één aanbeveling is het gewenste effect gedeeltelijk bereikt. Bij één aanbeveling is gedurende de rapportagefase een wezenlijke wijziging opgetreden, waardoor het niet mogelijk was een oordeel te geven over de realisatie en het effect van deze aanbeveling. In een enkel geval hebben wij, hoewel de aanbeveling (deels) is opgevolgd, een opmerking of verbeterpunt opgenomen bij de conclusie. Hiervoor verwijzen wij u naar de rapportage. Een overzicht van de bevindingen per aanbeveling is bij deze managementsamenvatting opgenomen.

Gedurende het onderzoek is, in opdracht van de ministers van Defensie en Justitie, een aanvullend verzoek gedaan. Dit naar aanleiding van de recente behandeling in de Eerste Kamer van een wetsvoorstel tot wijziging van het Wetboek van Militair strafrecht. Er zouden signalen zijn dat bij militairen gevoelens van onvrede, verwarring en onzekerheid bestaan over de status van getuige die zij na geweldstoepassing kunnen krijgen (in plaats van verdachte). Wij hebben vastgesteld dat bij geen van de functionarissen die wij daarover hebben geïnterviewd signalen bekend zijn over dergelijke gevoelens onder militairen. De gedetailleerde bevindingen over dit aanvullend onderzoek zijn opgenomen in het addendum bij dit rapport.

Overzicht opvolging aanbevelingen Commissie Borghouts

Legenda

Groen	Gerealiseerd
Oranje	Deels gerealiseerd
Rood	Niet gerealiseerd
	Niet van toepassing/ niet vast te stellen

Aanbevelingen Commissie Borghouts (bondig geformuleerd)		Aanbeveling opgevolgd?	Effect bereikt?
1	Informeer militairen altijd voldoende over de context waarin zij opereren en de mogelijke juridische gevolgen daarvan.	Groen	Groen
2	In het vervolgingsbeleid wordt de strafuitsluitende werking van geweldsinstructies opgenomen als grond om van vervolging af te zien.	Groen	Groen
3	De wetgever onderzoekt op welke wijze kan worden voorzien in een specifieke wettelijke bepaling waarin de legitimatie van geweldgebruik conform de geweldsinstructies wordt opgenomen.	Groen	Groen
4	Uitreiking geweldsinstructiekaart aan militair is formeel geregeld.	Groen	Groen
5	De commandant van de militair wordt in het opsporingsonderzoek als getuige gehoord.	Groen	Groen
6	De OvJ overlegt persoonlijk met de commandant van de militair bij door OM/KMar gewenste repatriëring.	Groen	Groen
7	Bij verschil van inzicht tussen OM en Defensie t.a.v. repatriëring bespreekt OvJ dit met HOvJ. De HOvJ bespreekt de terugkeer met de directeur Operaties bij de CDS. OvJ kan niettemin opdracht geven tot overbrenging.	Groen	Groen
8	Afspraak dat het OM op snelle en eenvoudige wijze over geweldsinstructies kan beschikken, wordt geformaliseerd.	Groen	Groen
9	Tijdens een huishoudelijk onderzoek wordt nadrukkelijk rekening gehouden met de bijzondere positie van de betrokken militair als bron van informatie in relatie tot een mogelijk later in te stellen strafrechtelijk onderzoek.	Oranje	
10	Voorafgaand aan een militaire operatie worden in een formeel overleg tussen de commandant, de detco KMar en de OvJ afspraken gemaakt over de wijze waarop, door wie, en wanneer gedurende de operatie wordt gecommuniceerd.	Groen	Groen
11	De OM- aanwijzingen t.b.v. de opsporing en behandeling van militaire en commune misdrijven met militair aspect (in nota van 28 mei 1998) worden herzien.	Groen	Groen
12	C-KMar maakt zichtbaar hoe de kwaliteit van de opsporingsonderzoeken en het ervaringsniveau van de opsporingsambtenaren worden verbeterd.	Groen	Groen
13	Een commandant die zal deelnemen aan een militaire operatie in het buitenland, neemt voorafgaand daaraan deel aan een cursus straf- en strafprocesrecht.	Groen	Groen
14	De tbv'n en opleiding -en ervaringseisen van de verbindingsofficieren worden door Defensie en de HOvJ geëvalueerd en (opnieuw) vastgesteld. Het FIF wordt geformaliseerd en uitgereikt.	Oranje	
15	HOvJ te Arnhem kan advies uitbrengen bij aanstelling Verbindingsofficier.		Oranje
16	Een gezamenlijk vastgesteld protocol met betrekking tot het informeren van de pers en het publiek over publiciteitsgevoelige incidenten.	Groen	Groen
17	Het besef bij militairen dat iedereen die geweld gebruikt daarvoor verantwoording dient af te leggen wordt door Defensie vergroot.	Groen	Groen
18	Het begrip bij militairen voor de uitvoering van de militaire politietoek door de KMar wordt door Defensie vergroot.	Groen	Groen
19	De rang van hulpofficier (KMar) bij grote militaire operaties is tenminste kapitein.	Groen	Groen
20	Structureel overleg bij militaire operaties tussen de PG, de CDS en C- KMar.	Oranje	
21	Het OM en de KMar maken inzichtelijk welke informatie, in welke gevallen mag worden verstrekt aan de commandant.		

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	2
Overzicht opvolging aanbevelingen Commissie Borghouts	4
Inhoudsopgave	6
1 Inleiding	7
1.1 Algemeen.....	7
1.2 Opdracht, doelstelling en onderzoeksvragen	8
1.3 Aanpak en methode van onderzoek	8
1.4 Addendum: status van getuige van militairen na geweldstoepassing tijdens militaire operaties.....	9
2 Bevindingen	10
Aanbeveling 1.....	11
Aanbeveling 4.....	11
Aanbeveling 17.....	11
Aanbeveling 2.....	14
Aanbeveling 3.....	15
Aanbeveling 5.....	16
Aanbeveling 6.....	17
Aanbeveling 7.....	17
Aanbeveling 8.....	19
Aanbeveling 9.....	20
Aanbeveling 10.....	22
Aanbeveling 11.....	23
Aanbeveling 12.....	24
Aanbeveling 13.....	25
Aanbeveling 14.....	26
Aanbeveling 15.....	27
Aanbeveling 16.....	28
Aanbeveling 18.....	29
Aanbeveling 19.....	30
Aanbeveling 20.....	31
Aanbeveling 21.....	32
Bijlage 1 Overzicht van geraadpleegde documentatie.....	34
Bijlage 2 Overzicht van geraadpleegde personen.....	36
Bijlage 3 Overzicht opvolging aanbevelingen Commissie Borghouts	37
Addendum Status van getuige na geweldsaanwending bij militaire operaties .	41

1 Inleiding

1.1 Algemeen

Achtergrond

Naar aanleiding van de gebeurtenissen rond de zaak Eric O. heeft de Tweede Kamer in december 2004 in een motie de Regering gevraagd onderzoek te doen naar de structuur, de werkwijze en procedures bij de vervolging van uitgezonden militairen. Deze motie heeft in 2005 geleid tot de instelling van de Commissie evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen (Commissie Borghouts). Deze Commissie kreeg als opdracht te onderzoeken of de procedures en hantering van het vigerende stelsel van het militaire strafprocesrecht bij operaties van Nederlandse militairen in risicogebieden voldoen óf dat bijzondere (aanvullende) voorzieningen noodzakelijk waren. Opdrachtgevers voor deze evaluatie waren de ministers van Defensie en Justitie.

Op 31 augustus 2006 heeft de Commissie Borghouts in een rapport de resultaten van haar onderzoek aangeboden aan de opdrachtgevers. Dit rapport bevat 21 aanbevelingen over de wijze waarop geconstateerde tekortkomingen kunnen worden weggenomen. Deze aanbevelingen zijn door de ministers van Defensie en Justitie overgenomen. In 2007 en 2008 is, onder de coördinatie van een werkgroep bestaande uit vertegenwoordigers van de ministeries van Defensie en Justitie, Koninklijke Marechaussee² (KMar) en het Openbaar Ministerie (OM) (Arrondissementsparket Arnhem), gewerkt aan de implementatie van de betreffende aanbevelingen.

Aanleiding

De Commissie Borghouts adviseert in de afsluitende aanbeveling in haar rapport om "twee jaar na inwerkingtreding van de aanbevelingen een evaluatie te doen uitvoeren die tot doel heeft vast te stellen op welke wijze invulling is gegeven aan de aanbevelingen en wat daarvan de effecten zijn geweest".

Het initiatief tot het uitvoeren van deze evaluatie is afkomstig van de directies Juridische Zaken van de ministeries van Defensie en Justitie. Daartoe hebben zij aan het Taakveldberaad Militaire Politiedienst (TVB MPD)³ gevraagd met een voorstel te komen op welke wijze deze evaluatie zou moeten plaatsvinden. Dit Beraad heeft daarop voorgesteld deze evaluatie gezamenlijk te laten uitvoeren door de departementale auditdiensten van Defensie en Justitie. Tevens achtte zij een zwaar opgetuigde evaluatie in eerste instantie niet noodzakelijk. Zij is de mening toegedaan dat "volstaan kan worden met een beperkte evaluatie door middel van dossierstudie en het interviewen van een aantal sleutelfunctionarissen."

Met nota nr. BS/2010002500 d.d. 22012010 respectievelijk nota kenmerk DDS5637573 d.d. 13012010, hebben de directies Juridische Zaken van beide ministeries hun minister over dit voornemen tot evaluatie geïnformeerd. Daarbij is geadviseerd het voorstel van het TVB MPD over te nemen. Beide ministers hebben met dit voorstel ingestemd.

² Vanwege de bijzondere positie van de KMar in dit onderzoek wordt deze naast Defensie als aparte entiteit benoemd.

³ In het Taakveldberaad Militaire Politiedienst nemen zitting: de Hoofdofficier van Justitie van het Arrondissementsparket te Arnhem (voorzitterschap), de directeur Juridische Zaken van het ministerie van Defensie, de directeur Aansturen Operationele Gereedstelling (DAOG) van het ministerie van Defensie en de commandant der Koninklijke Marechaussee.

1.2 Opdracht, doelstelling en onderzoeksvragen

Opdracht

Na instemming van de ministers van Defensie en Justitie met het voorstel van de beide directies Juridische Zaken is aan de auditdiensten van Defensie en Justitie gevraagd het evaluatieonderzoek naar de implementatie/effectiviteit van de aanbevelingen van de Commissie Borghouts uit te voeren. De ministers van Defensie en Justitie zijn de opdrachtgevers van deze evaluatie. De secretarissen-generaal van het ministerie van Defensie en Justitie treden op als gedelegeerde opdrachtgevers.

Doelstelling en onderzoeksvragen

De doelstelling van het onderzoek is inzicht verkrijgen in de wijze waarop invulling is gegeven aan de aanbevelingen uit het rapport van de Commissie Borghouts en of de beoogde effecten⁴ zijn behaald.

Deze doelstelling leidt tot een tweetal onderzoeksvragen. Voor het onderzoek zijn de vragen geoperationaliseerd in deelvragen die de input moeten leveren voor de beantwoording van de hoofdvragen. De beide onderzoeksvragen en de operationalisering daarvan luiden als volgt:

1. Op welke wijze is invulling gegeven aan de aanbevelingen uit het rapport van de Commissie Borghouts?
 - Heeft de implementatie van de aanbevelingen van de Commissie Borghouts plaatsgevonden?
 - Zo niet, wat is sinds het onderzoek van de Commissie Borghouts ondernomen/ geregeld om invulling te geven aan de aanbevelingen?
2. Wat zijn de effecten (geweest) van de, in het kader van de implementatie van de door de Commissie Borghouts gedane aanbevelingen, ondernomen activiteiten/ resultaten?
 - In hoeverre hebben de ondernomen activiteiten bijgedragen aan het bereiken van de beoogde effect(en)?

1.3 Aanpak en methode van onderzoek

Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen is een referentiekader opgesteld. In dit referentiekader is zowel de aanbeveling zelf (onderzoeksvraag 1) als het gewenst effect daarbij (onderzoeksvraag 2) opgenomen.

De uitvoering van het onderzoek, het zogeheten veldwerk, heeft bestaan uit het raadplegen van documenten en het houden van interviews. Wat betreft de diepgang van het onderzoek hebben wij rekening gehouden met de opdracht om te volstaan met een beperkte evaluatie. Een aantal aanbevelingen van de Commissie Borghouts betreft het formaliseren van afspraken; voor het beoordelen van deze aanbevelingen heeft het onderzoek zich beperkt tot een documentenonderzoek.

Om een algemeen beeld te krijgen van de opvolging van de overige aanbevelingen, is ervoor gekozen om met een aantal sleutelfunctionarissen bij het ministerie van Defensie, de KMar en het OM te spreken. Voor toelichting op de onderzoeksmethode *per* aanbeveling verwijzen wij naar het plan van aanpak van dit onderzoek⁵.

⁴ Voor een beschrijving van de beoogde effecten van de door de Commissie Borghouts gedane aanbevelingen verwijzen wij onder andere naar het normenkader zoals opgenomen in het rapport van de Commissie Borghouts: Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, p. 67, augustus 2006.

⁵ Plan van Aanpak – Evaluatie implementatie/ effectiviteit aanbevelingen Commissie Borghouts, d.d. 3 juni 2010.

Om een specifiek beeld te krijgen van de invulling van aanbevelingen gedurende een militaire operatie zijn er twee actuele missies geselecteerd waarvan een aantal deelnemers is geïnterviewd. Het onderzoek heeft zich deels gericht op deze twee specifieke uitzendingen. De bevindingen zijn hierdoor uiteraard niet één op één generaliseerbaar voor alle uitzendingen. Wel geven alle onderzoeksresultaten gezamenlijk een breed beeld van de wijze waarop invulling is gegeven aan de aanbevelingen van de Commissie Borghouts. Voor het beoordelen van de wijze waarop de effecten zijn gerealiseerd, hebben wij gebruik gemaakt van de mening van geïnterviewden. Daarnaast hebben wij ons gebaseerd op het totaal aan bevindingen en bekeken of deze het aannemelijk maken dat het gewenste effect is bereikt.

1.4 Addendum: status van getuige van militairen na geweldstoepassing tijdens militaire operaties

Gedurende het onderzoek is, door de ministers van Defensie en Justitie, een aanvullend verzoek⁶ gedaan aan het auditteam. De bevindingen hiervan zijn opgenomen in het addendum aan dit rapport. Ook de omschrijving van de onderzoeksvraag, achtergrond etc. vindt u in het addendum.

⁶ Nadere Memorie van Antwoord, Kamerstuk I nr 31 487 (R 1862) E, 28 juni 2010

2 Bevindingen

In dit hoofdstuk presenteren wij de resultaten van het onderzoek. Hierbij hanteren wij de 2 onderzoeksvragen als leidraad. Per aanbeveling zetten wij onze bevindingen uiteen, en geven wij in een conclusie antwoord op de onderzoeksvragen. Enkele aanbevelingen hebben wij samengevoegd, omdat deze wat betreft inhoud sterk samenhangen.

Bij de meeste aanbevelingen schetsen wij kort de achtergrond hiervan. Dit ten behoeve van de leesbaarheid en begrip van de context waarbinnen de aanbeveling en/of het gewenste effect zijn geformuleerd.

Ten behoeve van dit evaluatieonderzoek is gesproken met afgevaardigden van Defensie, de KMar en het OM. Daarnaast zijn diverse documenten geraadpleegd. Een overzicht van geïnterviewde personen en geraadpleegde documentatie vindt u in bijlagen 1 en 2. De gesprekken hebben zich voor een deel geconcentreerd op twee actuele grote missies, te weten:

Task Force Uruzgan

De Nederlandse operatie Task Force Uruzgan (TFU) maakt deel uit van de internationale troepenmacht International Security Assistance Force (ISAF) in Afghanistan. In februari 2006 heeft de Tweede Kamer ingestemd met de uitzending van ongeveer 1.400 Nederlandse militairen naar de provincie Uruzgan in het zuiden van Afghanistan. Zij houden zich bezig met het bevorderen van stabiliteit en veiligheid in de provincie. Het Commando Landstrijdkrachten (CLAS) is coördinerend operationeel commando (OPCO) van de TFU. De Rules of Engagement (RoE) voor ISAF zijn gebaseerd op het mandaat van ISAF onder het Handvest van de Verenigde Naties. Zij zijn opgesteld door de Noord Atlantische Verdragsorganisatie en goedgekeurd door de Noord Atlantische Raad.

Operatie Atalanta

Sinds eind 2008 is het Commando Zeevaartkrachten (CZSK) coördinerend OPCO van de militaire operatie Atalanta. Het mandaat van deze operatie bestaat uit het beschermen van voedseltransporten in het kader van het World Food Programme, en andere humanitaire en kwetsbare schepen, alsmede het afschrikken van piraterij en gewapende overvallen op zee langs de kust van Somalië. De Operatie Atalanta staat onder commando van de Europese Unie. Door de Europese Unie zijn RoE opgesteld die gelden voor de gehele operatie.

Aanbeveling 1

Informeert militairen altijd voldoende over de context waarin zij opereren en de mogelijke juridische gevolgen daarvan (toepasselijkheid van de strafuitsluitingsgrond van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht én van strafverzwaringen). Dit houdt in dat elke uit te zenden militair voorafgaand aan en tijdens deelname aan militaire operaties frequent wordt geïnformeerd over de aard en het doel van de militaire operatie en over relevante bepalingen in de daarvoor vastgestelde Rules of engagement.

Gewenst effect: Uit te zenden/uitgezonden militairen zijn bekend met en doordrongen van de context waarin zij opereren en de mogelijke juridische gevolgen daarvan.

Aanbeveling 4

Defensie stelt een formele regeling op waarin wordt voorzien dat een militair, voorafgaand aan zijn deelname aan een militaire operatie een instructiekaart geweldgebruik krijgt uitgereikt met daarop in klare taal de voor hem geldende bepalingen over het gebruik van geweld.

Gewenst effect: Geformaliseerde regeling waarin wordt voorzien dat een militair, voorafgaand aan zijn deelname aan een militaire operatie een instructiekaart geweldgebruik krijgt uitgereikt met daarop in klare taal de voor hem geldende bepalingen over het gebruik van geweld.

Aanbeveling 17

Het besef bij militairen dat iedereen die geweld gebruikt daarvoor verantwoording dient af te leggen wordt door Defensie vergroot.

Gewenst effect: Vergroten van het besef bij militairen dat iedereen die geweld gebruikt zich daarover dient te verantwoorden.

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

De commissie benadrukt in haar rapport dat de individuele militair, naast de aard en het doel van de operatie, ook moet worden geïnformeerd over de relevante bepalingen in de RoE. RoE zijn internationale regels over de geweldsbevoegdheden in het kader van de taakuitoefening in verband met een militaire operatie en scheppen een politiek-juridisch kader voor militair optreden.⁷ Voor iedere militaire operatie worden specifieke RoE opgesteld. Deze worden, met in achtname van eventueel door Nederland gestelde voorbehouden (national caveats) vertaald in een Aide-Mémoire⁸(AM) voor de commandant en een geweldsinstructiekaart (IK) voor de individuele militair. Een beroep op de geweldsinstructies kan strafuitsluitend werken.

Conclusie

De aanbevelingen 1,4 en 17 zijn opgevolgd en het is aannemelijk dat de gewenste effecten zijn bereikt.

Bevinding

Met de CDS aanwijzing A-1103 zijn de afspraken, dat militairen altijd voldoende worden geïnformeerd over de context waarin zij opereren en de mogelijke juridische gevolgen daarvan, geformaliseerd.

⁷ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 22.

⁸ De Aide-mémoire (AM) wordt indien nodig, afhankelijk van de aard van de missie en de complexiteit van de voor de operatie geldende RoE, opgesteld door de CDS. Deze AM bevat aanvullende informatie voor commandanten en biedt een handvat bij de uitleg van de geweldsinstructies.

Tevens is in deze aanwijzing opgenomen dat iedere militair, voorafgaand aan zijn deelname aan een militaire operatie, een geweldsinstructiekaart krijgt uitgereikt, met daarop in klare taal de voor hem geldende bepalingen over het gebruik van geweld. Uit interviews komt naar voren dat ten behoeve van het CLAS, de Directie Juridische Zaken (DJZ) in samenspraak met de Directie Operaties van de Defensiestaf (DOPS), op basis van de RoE een AM en IK opstelt. Deze worden vastgesteld door de Commandant der Strijdkrachten (CDS) en opgenomen in operatieaanwijzingen.

Bij het CZSK werd tot voor kort enigszins afgeweken van de CDS aanwijzing A-1103. Bij een missiespecifieke RoE werd voorheen de IK door de commandant van het schip vastgesteld na instemming van DJZ. Sinds juni 2010 worden alle schepen door de DOPS voorzien van een uniforme IK voor Anti-Piraterij missies in de Hoorn van Afrika. Het uitgeven van een AM is bij vlooteenheden niet gebruikelijk, omdat het CZSK op een schip geen structuur van ondercommandanten kent.

Aanwijzing CDS A-700 geeft sturing aan het Trainings- en Oefenproces voor (vredes)operaties om te waarborgen dat een eenheid/ individuele militair voorafgaande aan inzet in het operatiegebied voldoende getraind en geoefend is. In deze aanwijzingen is geborgd dat tijdens een Missiegerichte Opleiding (MGO) aandacht moet worden besteed aan 'informatie over het missiegebied' en de 'juridische basis voor vredesoperaties'. Het coördinerend OPCO van een missie is verantwoordelijk voor de aan de operatie gerelateerde trainingen en oefeningen.

CLAS

Het CLAS is coördinerend OPCO van de TFU. Binnen het CLAS zijn er reguliere en missiespecifieke opleidingen en cursussen. Deze geven aandacht aan de operationele context van de missie en de juridische aspecten hiervan, waaronder de RoE, de AM en de IK. Ook de consequenties van het handelen in strijd met de geweldinstructie zijn onderwerp tijdens deze cursussen. Een belangrijke ondersteuning voor de staf en de individuele militair is dat er bij grote missies van het CLAS standaard een Legad aanwezig is.

Uit een interview met een groep recent uitgezonden militairen (soldaten en korporaals) wordt bevestigd dat zij via diverse cursussen, trainingen en oefeningen in het opwerktraject zijn voorbereid op de context van de missie en het toepassen van geweld. De IK wordt uitgereikt tijdens de Missie Gerichte Opleiding (MGO). Met de IK wordt veel getraind en geoefend, zodat de militairen de inhoud en toepassing hiervan 'eigen maken'. De geïnterviewde militairen ervaren het opwerktraject als toereikend voor de voorbereiding op de uitzending. Uit het gesprek met de militairen blijkt tevens dat zij zich er bewust van zijn dat het daadwerkelijk gebruik van geweld moet worden verantwoord. Ook andere geïnterviewden geven aan dat het besef bij militairen sterk aanwezig is over de context waarin zij opereren en het feit dat over geweldgebruik altijd verantwoording moet worden afgelegd. Ook het feit dat van ieder geweldsincident een formulier "Troops in Contact" (TIC) moet worden opgesteld draagt hieraan bij. De groepscommandant vult deze in en betreft daarbij, indien nodig, de betrokken militairen. Hierna wordt een appreciatie gegeven door de commandant in het 'After Action Report'. Dit rapport wordt ter beoordeling voorgelegd aan de KMar en het OM. Hierbij kijken zij naar de rechtmatigheid van de geweldstoepassing.

CZSK

CZSK is coördinerend OPCO voor de huidige missie Atalanta. Voorafgaand aan iedere uitzending binnen deze missie, wordt door ieder bemanningslid met een neventaak (bijv. opleiding tot schutter) de MGO gevolgd. De staf van het schip wordt, voorafgaand aan de uitzending, door de Legad geïnformeerd over de RoE, IK, zelfverdediging, piraterij en juridische aspecten van de missie. Hierbij zijn in ieder geval de commandant, de eerste officier en hoofden van dienst aanwezig. De hoofden van dienst zijn verantwoordelijk voor het

informereren van hun bemanningsleden. Dit gebeurt voorafgaand aan de missie, tijdens de zogenaamde uitreis. Uit de interviews blijkt dat de hoofden van dienst ook de kennis van én het "bewustzijn" over de juridische consequenties van de operatie en het gebruik van geweld bij de bemanning toetsen. Een daadwerkelijke actie (bijv. antipiraterij inzet), wordt door de commandant uitgebreid voorbereid en doorgesproken met alle deelnemers. Geïnterviewden hebben positieve ervaringen met de aanwezigheid van een Legad tijdens de uitreis en vinden het wenselijk dat er bij een grote ernstmissie een Legad wordt toegevoegd aan de staf van het schip.

Aanbeveling 2

In het vervolgingsbeleid – dat in overleg tussen het OM en Defensie tot stand komt – terzake geweldgebruik tijdens militaire operaties, wordt de strafuitsluitende werking van geweldsinstructies opgenomen als grond om van vervolging af te zien. Dit impliceert dat voorafgaande aan elke militaire operatie duidelijkheid bestaat over de inhoud van geweldsinstructies en het kader waarbinnen de vervolgingsbeslissing wordt genomen.

Gewenst effect: Duidelijkheid voorafgaand aan elke militaire operatie bij het OM en Defensie over inhoud van geweldsinstructies en kader waarbinnen de vervolgingsbeslissing wordt genomen.

Conclusie

Aanbeveling 2 is opgevolgd en het gewenste effect is bereikt.

Bevinding

Het vervolgingsbeleid terzake geweldgebruik tijdens militaire operaties is vastgelegd in OM-beleidsregel "Handelwijze bij geweldsaanwending militairen". In deze aanwijzing is de strafuitsluitende werking van onder meer geweldsinstructies opgenomen als grond om van vervolging af te kunnen zien.

In CDS aanwijzing A-1103 is geformaliseerd dat de geweldsinstructies voor de militaire operatie tijdig worden opgesteld en aan de operationele commandant bekend worden gemaakt. Deze informatie bestaat uit de RoE, (eventueel) een AM en de IK. In deze aanwijzing is voorts geregeld dat Defensie deze geweldsinstructies, inclusief de voor de betreffende militaire operatie geldende RoE, direct na vaststelling c.q. aanpassing beschikbaar stelt aan het OM te Arnhem. Met het vervolgingsbeleid en de CDS aanwijzing bestaat er voorafgaand aan elke militaire operatie duidelijkheid bij Defensie en het OM over de inhoud van de geweldsinstructies en het kader waarbinnen de vervolgingsbeslissing wordt genomen.

Aanbeveling 3

De wetgever onderzoekt op welke wijze – in aanvulling op het bestaande wettelijk kader – kan worden voorzien in een op de huidige en toekomstige vormen van inzet van Nederlandse militairen toegesneden specifieke wettelijke bepaling waarin de legitimatie van geweldgebruik conform de geweldsinstructies wordt opgenomen. In het onderzoek wordt het navolgende voorstel voor een wettelijke bepaling in overweging genomen: Niet strafbaar is de militair die geweld gebruikt in de rechtmatige uitoefening van zijn taak tot handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde en in overeenstemming met de regels die voor de uitvoering van deze taak zijn vastgesteld wanneer het daarmee beoogde doel dit, mede gelet op de aan het gebruik van geweld verbonden gevaren, rechtvaardigt en dat doel niet op een andere wijze kan worden bereikt.

Gewenst effect: Een specifieke wettelijke bepaling die is toegesneden op de huidige en toekomstige vormen van inzet van Nederlandse militairen waarin de legitimatie van geweldgebruik conform de geweldsinstructies is opgenomen, om de militair een zo groot mogelijke rechtszekerheid te bieden.

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

Naar het oordeel van de commissie Borghouts dient de specifiek op militairen gerichte strafuitsluitingsgrond genoemd in artikel 38 van het Wetboek van Militair Strafrecht zich op adequate wijze te verhouden tot de huidige en toekomstige vormen van operationele inzet van Nederlandse militairen.⁹

Conclusie

Aanbeveling 3 is opgevolgd en op het moment dat de wettelijke bepaling van kracht wordt is het gewenste effect bereikt.

Bevindingen

De regering onderschrijft het standpunt van de Commissie Borghouts dat het wenselijk is om met de introductie van een specifieke strafuitsluitingsgrond de legitimatie van geweldgebruik door militairen op een meer eenduidige wijze in de wet vast te leggen. In 2008 is een wetsvoorstel bij de Tweede Kamer ingediend ter aanpassing van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht. In deze aanpassing wordt voorzien dat van strafbaarheid is uitgesloten de militair die geweld gebruikt in de rechtmatige uitoefening van zijn taak en in overeenstemming met de regels die voor de uitoefening van die taak zijn vastgesteld. Dit wetsvoorstel is in 2009 ongewijzigd door de Tweede Kamer aangenomen en ter behandeling doorgezonden naar de Eerste Kamer. Het wetsvoorstel tot aanpassing van het Wetboek van Militair Strafrecht is op 12 oktober 2010 aangenomen door de Eerste Kamer.

⁹ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 43.

Aanbeveling 5

De commandant van de militair wordt in het opsporingsonderzoek als getuige gehoord indien, gedurende een militaire operatie, een militair van zijn eenheid tijdens de uitvoering van militaire taken handelingen verricht die een vermoeden van een ernstig strafbaar feit opleveren.

Gewenst effect: Formalisering afspraken tussen Defensie, KMar en OM over getuigengehoor commandant bij een opsporingsonderzoek betreffende een militair.

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

De Commissie Borghouts is van oordeel dat de commandant in ernstige zaken verplicht als getuige moet worden gehoord. Hoewel gedurende een strafrechtelijk onderzoek de commandant van de verdachte militair steeds vaker werd gehoord als getuige bij (vermoedens van) ernstige strafbare feiten, heeft de Commissie destijds geconstateerd dat dit niet was geformaliseerd. Zij acht het daarom wenselijk dat de procedure betreffende het horen van de commandant zoals verwoord in het concept Protocol 'Onderzoek Geweldsincident' ook daadwerkelijk wordt geformaliseerd zodat een waarborg in de toekomst zou blijven gelden.¹⁰

Opmerking onderzoeksteam:

Wij zijn van mening dat het niet duidelijk is of de scope van de aanbeveling betrekking heeft op geweldsaanwendingen of op alle ernstige strafbare feiten.

Conclusie

Aanbeveling 5 is opgevolgd voor vermoedens van ernstige strafbare feiten bij geweldsaanwending. Hiermee is het gewenst effect voor dit aspect bereikt.

Gezien de onduidelijkheid rondom de scope van de aanbeveling blijft openstaan dat de aanbeveling niet is gerealiseerd voor alle overige ernstige strafbare feiten.

Bevinding

In de aanwijzing "Handelwijze bij geweldsaanwending militairen" wordt ingegaan op het horen van de commandant tijdens het opsporingsonderzoek naar aanleiding van vermoedens van ernstig strafbare feiten waarbij sprake is van geweldsaanwending. Het horen van de commandant van de betrokken militair als getuige bij overige (vermoedens van) ernstig strafbare feiten is niet geformaliseerd.

N.B.: De Commissie Borghouts beschrijft niet op welke commandant zij doelen in deze aanbeveling (groepscommandant, pelotonscommandant, bataljonscommandant, taskforcecommandant etc.). Ook voor geïnterviewden is dit niet altijd duidelijk.

¹⁰ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 48, 70 - 71.

Aanbeveling 6

De officier van Justitie overlegt persoonlijk, voorafgaand aan zijn besluit een van een strafbaar feit verdachte militair naar Nederland over te laten brengen, met de commandant van de militair.

Aanbeveling 7

Indien de officier van Justitie het noodzakelijk vindt dat een verdachte militair in het belang van het opsporingsonderzoek en/of de uitvoering van de (voortgezette) vrijheidsbeneming naar Nederland terugkeert en de commandant van de militair niet bereid is daaraan mee te werken, neemt de officier van Justitie contact op met de hoofdofficier van Justitie. De hoofdofficier bespreekt de terugkeer met de directeur Operaties bij de commandant der Strijdkrachten. Indien Defensie ook daarna niet bereid is aan de terugkeer mee te werken, kan de officier van Justitie niettemin - gebruikmakend van zijn bevoegdheid - opdracht geven tot overbrenging.

Gewenste effecten: Duidelijkheid in afspraken tussen Defensie, KMar en OM over procedure overbrenging verdachte militair naar NL.

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

Deze aanbevelingen van de Commissie Borghouts zijn er op gericht onderling (Defensie, OM/KMar) duidelijke afspraken te maken over de handelswijze wanneer de OvJ/ KMar repatriëring wenst van een militair die wordt verdacht van een strafbaar feit. Van de zijde van Defensie is tijdens het onderzoek van de Commissie aangegeven dat het wenselijk is dat de OvJ met de commandant overlegt alvorens tot repatriëring van een militair wordt besloten. Dit met als doel om in goed overleg verschillen van inzicht met betrekking tot de repatriëring van een militair en de daarbij van belang zijnde verantwoordelijkheden en belangen tot een voor alle partijen aanvaardbare oplossing te brengen¹¹. Uit het onderzoek van de Commissie komt naar voren dat er een formele aanwijzing dient te komen waarin wordt vastgelegd dat het OM (verplicht) overlegt met de commandant alvorens de beslissing tot overbrenging te nemen.

Conclusie

Aanbeveling 6 is opgevolgd, hoewel niet in letterlijke zin. Aanbeveling 7 is opgevolgd. Het is aannemelijk dat hiermee het gewenste effect van beide aanbevelingen is bereikt. De aanbevelingen zijn uitgewerkt in een aanwijzing en een instructieprotocol. Wij merken op dat het instructieprotocol voor aanbeveling 6 afwijkt van de aanwijzing.

Bevinding

In de aanwijzing "Handelswijze bij geweldsaanwending militairen"(2006) is opgenomen dat in geval het voornemen bestaat om een verdachte militair naar Nederland over te laten brengen de behandelend OvJ, voorafgaand aan dat besluit, overleg voert met de commandant van de betrokken militair. Tevens is hierin opgenomen dat, indien de OvJ het noodzakelijk vindt dat een verdachte militair in het belang van het opsporingsonderzoek en/of de uitvoering van de vrijheidsbeneming naar Nederland terugkeert en de commandant van de betrokken verdachte militair niet bereid is daaraan mee te werken, de OvJ in overleg treedt met de HOvJ.

In 2007 zijn de aanbevelingen door een werkgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van het OM en Defensie, nader uitgewerkt in het instructieprotocol "Repatriëring verdachte militair". Het protocol wijkt voor aanbeveling 6 af van dat wat in aanwijzing "Handelswijze bij geweldsaanwending militairen" is opgenomen. Ook wijkt het instructieprotocol af van de

¹¹ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 70 - 71.

letterlijke tekst van aanbeveling 6: in het protocol is namelijk opgenomen dat de detachementcommandant van de KMar fungeert als tussenpersoon tussen de OvJ en de commandant. Justitie en het OM lichten toe dat rechtstreeks contact tussen OvJ en commandant niet altijd werkbaar is. Zij stellen dat dit echter niet wegneemt dat persoonlijk contact mogelijk is als dat wenselijk is.

Aanbeveling 7 is volledig overgenomen in het eerder genoemde instructieprotocol.

Aanbeveling 8

De afspraak tussen Defensie en het Openbaar Ministerie te Arnhem dat het Openbaar Ministerie te Arnhem op snelle en eenvoudige wijze over geweldsinstructies kan beschikken, wordt geformaliseerd. Rules of engagement zijn daarbij inbegrepen.

Gewenst effect: Formele regeling waarin is voorzien dat het OM over alle van toepassing zijnde geweldsinstructies kan beschikken.

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

Het doel van deze aanbeveling van de Commissie Borghouts was te formaliseren dat van toepassing zijnde geweldsinstructies beschikbaar worden gesteld aan het OM zodat dit ook in de toekomst zal (blijven) gebeuren¹².

Conclusie

Aanbeveling 8 is opgevolgd en hiermee is het gewenste effect bereikt.

Bevinding

In CDS aanwijzing A-1103, paragraaf 2.4, is vastgelegd dat de geweldsinstructies (inclusief de RoE), zodra deze zijn vastgesteld of aangepast, door de Legad van DJZ geplaatst bij de DOPS, door tussenkomst van de Verbindingsofficier van Defensie aan het OM te Arnhem worden verstuurd.

¹² Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 71.

Aanbeveling 9

Tijdens een huishoudelijk onderzoek wordt nadrukkelijk rekening gehouden met de bijzondere positie van de betrokken militair als bron van informatie in relatie tot een mogelijk later in te stellen strafrechtelijk onderzoek.

Gewenst effect: Voorkomen moet worden dat bij het strafrechtelijk onderzoek gebruik wordt gemaakt van de uitkomsten van het huishoudelijk onderzoek.

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

De Commissie Borghouts heeft haar zorg geuit dat de wijze waarop informatie uit een huishoudelijk onderzoek kan worden gebruikt in een strafrechtelijk onderzoek de rechtsbescherming van de militair kan aantasten. Zij illustreert haar zorg met de casus 'Chinook-ongeval'. De aard en toedracht van dit ongeval werden door middel van een vliegveiligheidsonderzoek onderzocht. Na afloop van het onderzoek werd het dossier ter beoordeling aan het Openbaar Ministerie voorgelegd om te bezien of strafrechtelijk onderzoek opportuun was. Hoewel het Openbaar Ministerie concludeerde dat er op grond van de uitkomsten van het onderzoek geen reden was om tot vervolging over te gaan, had het wel de beschikking gekregen over informatie die binnen een strafrechtelijk onderzoek mogelijk niet had kunnen worden verkregen, daargelaten of deze informatie bruikbaar zou zijn geweest bij een vervolging. De Commissie stelt vast dat dit punt niet heeft geleid tot maatregelen en acht het wenselijk dat de rechtsbescherming van de militair tijdens huishoudelijke onderzoeken aandacht krijgt.¹³

Conclusie

Aanbeveling 9 is voor een deel opgevolgd. De Directie Juridische Zaken van Defensie geeft aan te hebben onderzocht op welke wijze invulling kan worden gegeven aan deze aanbeveling. Zij komt daarbij tot de conclusie dat de rechtsbescherming van de in het huishoudelijk onderzoek betrokken militair voldoende is geborgd.

Bevinding

De Directie Juridische Zaken van Defensie heeft de bestaande regelgeving met betrekking tot het gebruik van informatie uit een huishoudelijk onderzoek in een strafrechtelijk onderzoek geëvalueerd. De rechtsbescherming van de in het huishoudelijk onderzoek betrokken militair is gelegen in aanwijzing SG nr. A/868 (procedure afstemming intern Defensie-onderzoek en strafrechtelijk onderzoek). In deze aanwijzing is bepaald dat een intern Defensie-onderzoek wordt geschorst als blijkt dat sprake is van een mogelijk strafbaar feit. Hiermee is naar de mening van DJZ de rechtsbescherming van de in het huishoudelijk onderzoek betrokken militair voldoende geborgd.

Het OM heeft juridisch bezien het recht om een dossier huishoudelijk onderzoek te vorderen. Het onderzoeksteam heeft aan de orde gesteld of er mogelijkheden zijn de rechtsbescherming van de militair te versterken door bijvoorbeeld in interne Defensie regelgeving vast te leggen dat het **vrijwillig** (dus niet op vordering van het OM) overdragen van dossiers huishoudelijk onderzoek door defensie aan het OM en/of de KMar niet is toegestaan. De directie Juridisch Zaken van Defensie is van mening dat het vrijwillig overdragen van (informatie uit) dossiers huishoudelijk onderzoek aan het OM in voorkomende gevallen gebeurt en in sommige gevallen nuttig en nodig kan zijn. CDS, Justitie en OM delen deze mening. CDS stelt dat een verbod op vrijwillig overdragen in interne regelgeving op gespannen voet staat met de transparante wijze

¹³ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 50 - 51.

van omgang die de laatste jaren met het OM is ontstaan en vindt dat met een dergelijk verbod een ongewenst signaal wordt afgegeven.

Aanbeveling 10

Voorafgaand aan een militaire operatie worden in een formeel overleg tussen de commandant, de detachementcommandant Koninklijke Marechaussee en de officier van Justitie, afspraken gemaakt over de wijze waarop, door wie, en wanneer gedurende de operatie wordt gecommuniceerd.

Gewenst effect: Verbeterde communicatie tussen betrokken actoren

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

De Commissie Borghouts acht het van belang dat de verschillende actoren die gedurende de strafvordering in militaire zaken tijdens militaire operaties een rol spelen, kennis met elkaar maken en elkaars taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden over en weer kunnen toelichten. Tijdens haar onderzoek heeft de Commissie geconstateerd dat voorafgaand aan een militaire operatie de commandant, de OvJ en de detachementcommandant KMar doorgaans bijeenkomen, maar dat, ondanks het belang van dergelijke bijeenkomsten, deelname niet verplicht is¹⁴.

Conclusie

Aanbeveling 10 is opgevolgd. Aangezien het overleg structureel plaatsvindt én in de praktijk door alle partijen wordt bijgewoond, lijkt het gewenste effect wel bereikt.

Bevinding

In CDS aanwijzing A-1103, § 3.2 is geregeld dat voorafgaand aan een uitzending een overleg wordt *georganiseerd* tussen de commandant van de eenheid, de commandant van het detachement KMar en de OvJ¹⁵. Met de status van CDS-aanwijzing is geborgd dat deelname aan het overleg verplicht is gesteld. Tevens blijkt dat in de praktijk dergelijke overleggen sinds 2006 hebben plaatsgevonden en dat alle betrokken partijen daaraan hebben deelgenomen. De geïnterviewden geven aan tevreden te zijn over zowel de wijze waarop deze overleggen plaatsvinden als de inhoud ervan. In de CDS aanwijzing is ook geregeld dat, wanneer er geen detachement KMar wordt uitgezonden, de KMar, via het District Landelijke en Buitenlandse Eenheden (DLBE), zorgt voor een aanspreekpunt voor de commandant van de eenheid tijdens de uitzending.

In de aanwijzing is verder vastgelegd dat het overleg bedoeld is om afspraken te maken over de wijze waarop, door wie en wanneer gedurende de operatie met elkaar zal worden gecommuniceerd omtrent (verdenkingen van) gepleegde strafbare feiten.

De verbindingsofficier treedt in de regel op als organisator en contactpersoon van het overleg. Het formeel overleg staat naast kennismaking, in het teken van extra toelichting van het OM op relevante wettelijke bepalingen en de handswijze bij eventuele opsporingsonderzoeken en vervolging van militairen op uitzending. Daarnaast worden de briefings gebruikt om specifieke vragen van commandanten te beantwoorden. Tevens krijgen de commandanten tijdens dit overleg het zogeheten 'Uitrekstuk ten behoeve van buitenlandse militaire missies' overhandigd. Hierin zijn onder andere de relevante wettelijke bepalingen, instructies en te gebruiken formats opgenomen.

Uit de interviews blijkt dat het overleg bijdraagt aan een verbeterde communicatie tussen de betrokken partijen.

¹⁴ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 51 – 52.

¹⁵ Dit betreft de OvJ van het parket Arnhem; In geval van bestrijding van piraterij door de Nederlandse marine vindt ook overleg plaats met de OvJ van het Landelijk Parket te Rotterdam.

Aanbeveling 11

De nota van 28 mei 1998 van het Openbaar Ministerie te Arnhem betreffende aanwijzingen ten behoeve van de opsporing en behandeling van militaire en commune misdrijven met militair aspect, wordt herzien.

Gewenst effect: Verbeterde communicatie tussen betrokken actoren

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

Van de zijde van het OM is aangegeven dat de in de nota van 28 mei 1998 neergelegde aanwijzingen, mede gelet op de huidige en toekomstige vormen van operationele inzet van Nederlandse militairen, dienen te worden herzien.¹⁶

Conclusie

Aanbeveling 11 is opgevolgd. Met deze formalisering is aannemelijk dat het gewenste effect is bereikt.

Bevinding

Met de aanwijzing 'Opsporing en behandeling van militaire zaken', die sinds 01 februari 2008 van kracht is, geeft het college van Procureurs-generaal aan dat deze aanbeveling is verwerkt.

Deze aanwijzing is echter niet van toepassing voor opsporing van misdrijven bij geweldsaanwendungen door militairen op uitzending. Hiervoor wordt in de aanwijzing verwezen naar de OM -aanwijzing 'Handelswijze bij geweldsaanwendung militairen' van 20 november 2006. Deze aanwijzing beschrijft een nauwgezette procedure over hoe te handelen bij geweldsaanwendungen door militairen. Onderlinge afstemmingsmomenten tussen het OM, KMar en Defensie maken hier onderdeel van uit. Daarmee is het aannemelijk dat het gewenste effect is bereikt.

¹⁶ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 51.

Aanbeveling 12

De commandant Koninklijke Marechaussee maakt zichtbaar op welke wijze, tot welk niveau, met welke voorzieningen en in welke fasering hij de kwaliteit van de opsporingsonderzoeken en het ervaringsniveau van de opsporingsambtenaren verbetert.

Gewenst effect: Verhogen van kennisniveau en uitbreiden van de ervaring bij opsporingsambtenaren van de KMar.

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

Tijdens het onderzoek van de Commissie Borghouts kwam naar voren dat uitvoering van de werkzaamheden van de KMar (uitvoering van strafrechtelijk onderzoek in opdracht van OM) van wisselende kwaliteit was. Van de zijde van het OM is naar voren gebracht dat de KMar vaak kennis en ervaring ontbeert met betrekking tot het politiewerk en soms niet voldoende was voorbereid op het in een operatiegebied uitvoeren van militaire politietaken. Daarbij heeft de Commissie echter ook geconstateerd dat de KMar in die tijd veel heeft geïnvesteerd in de verbetering van de kwaliteit van de militaire politietaak. De Commissie was van oordeel dat de door de KMar getroffen maatregelen een oplossing konden bieden voor de vastgestelde tekortkomingen, maar achtte het wel wenselijk dat de (implementatie van de) maatregelen gevolgd diende te worden.¹⁷

Conclusie

Aanbeveling 12 is opgevolgd en het gewenste effect is bereikt.

Bevinding

Naar aanleiding van het rapport Posthumus¹⁸ is eind 2005 binnen de Nederlandse politie en het OM het meerjaren programma Versterking Opsporing en Vervolging (PVOV) opgesteld. Naar aanleiding hiervan heeft de KMar het project 'Programma Versterking Opsporing KMar (PVO)' opgestart om kwaliteitsverbeteringen binnen het opsporingsproces van de KMar te realiseren. In het Project Initiatie Document uit 2007¹⁹ wordt onder andere beschreven welke activiteiten, en volgens welk tijdsplan, zijn/ nog worden ondernomen om de totale kwaliteit van de opsporing binnen de KMar te verbeteren. Uit dit project is ook het traject "Ambitie Opsporing" voortgekomen. In dit traject is de kwaliteitsambitie van de opsporing KMar gedefinieerd en beschreven²⁰. Met onder andere periodieke rapportages aan de stuurgroep van het project PVO wordt gerapporteerd over de voortgang van het project.

Uit de interviews komt naar voren dat het OM over het algemeen tevreden is over de kwaliteit van de opsporingsonderzoeken en dat deze sinds 2006 verder zijn verbeterd.

¹⁷ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 53 - 54.

¹⁸ OM, NFI en Politie, Versterking Opsporing en Vervolging, naar aanleiding van het evaluatierapport van de Schiedammer parkmoord, 2005.

¹⁹ Project Initiatie Document Programma Versterking Opsporing Kmar, d.d. 27-08-2007, kenmerk: RH/2007/55749.

Aanbeveling 13

De militair die als commandant zal deelnemen aan een militaire operatie in het buitenland, neemt voorafgaand daaraan deel aan een nader door Defensie te bepalen cursus straf- en strafprocesrecht.

Gewenst effect: Verhogen kennisniveau van het straf- en strafprocesrecht van commandanten.

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

Door Defensie, het OM, de rechterlijke macht en deskundigen is aangegeven dat kennis van het straf- en strafprocesrecht van commandanten in onvoldoende mate aanwezig is. Om begrip op te kunnen brengen voor de noodzaak van een strafrechtelijk onderzoek beveelt de Commissie aan om iedere commandant voorafgaand aan een operatie adequaat te informeren over het straf- en strafprocesrecht.²¹

Conclusie

Aanbeveling 13 is opgevolgd, weliswaar niet in letterlijke zin, maar door het nemen van diverse maatregelen. Hiermee is het gewenste effect bereikt.

Bevinding

Zowel binnen het CLAS als het CZSK volgt de commandant geen separate cursus straf- en strafprocesrecht. Deze onderwerpen zijn wel onderdeel van de voorbereiding op de missie. Er zijn diverse maatregelen getroffen om de kennis van de commandant over het strafrecht te vergroten en de commandant te ondersteunen gedurende de missie.

Zo zijn het straf- en strafprocesrecht onderwerpen welke aan de orde komen in het opwerktraject en de MGO. Er wordt ook tijdens de officiersopleiding aandacht besteed aan het straf(proces)recht.

De commandanten kunnen 24 uur per dag/7 dagen per week een beroep doen op een juridische ondersteuning bij het eigen OPCO of bij de DOPS van het CDS. Daarnaast is er tijdens grote missies van de CLAS altijd een legad aanwezig ter ondersteuning en advisering van de commandant; dit geldt niet voor missies van het CZSK. Zowel het OM als Defensie geven aan dat de commandant en zijn legad een goed team vormen.

Verder wordt er voorafgaand aan een missie een bijeenkomst georganiseerd voor onder andere de commandant en de OvJ (zie ook aanbeveling 10). Tijdens deze bijeenkomst worden diverse zaken behandeld ten aanzien van het straf(proces)recht. De commandant ontvangt een 'uitreikstuk ten behoeve van buitenlandse militaire missies' met relevante procedures en aanwijzingen.

Bovendien heeft de commandant de beschikking over het Juridisch Handboek Commandant (december 2008); dit dient als naslagwerk. Het bevat onder andere informatie over het straf- en tuchtrecht.

Naar mening van de geïnterviewden is, met de wijze waarop binnen het CLAS invulling wordt gegeven aan de aanbeveling, geborgd dat het kennisniveau van de commandanten afdoende is. Rekening houdend met alle genomen maatregelen, vindt men een specifieke cursus straf- en procesrecht niet nodig. Ook binnen het CZSK wordt een separate cursus niet nodig geacht.

²¹ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 55 - 56.

Aanbeveling 14

De taken, verantwoordelijkheden, bevoegdheden en de opleidings- en ervaringseisen van de bij het bureau Verbindingsofficieren voor de Krijgsmacht werkzame functionarissen worden door Defensie en de hoofdofficier te Arnhem geëvalueerd en vervolgens gezamenlijk (opnieuw) vastgesteld. De functie-informatieformulieren worden vastgesteld. Het vastgestelde functie-informatieformulier wordt aan de gedetacheerde militair uitgereikt.

Gewenst effect: Verbindingsofficier moet in staat zijn diens beoogde communicatierol goed uit te oefenen.

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

De verbindingsofficier voor de Krijgsmacht vormt een schakel tussen het Openbaar Ministerie en Defensie en is bedoeld voor het ondersteunen van een goede afstemming tussen beide organisaties. Een voor betrokken partijen effectieve uitvoering van deze liaisonfunctie is gebaat bij een door het Openbaar Ministerie en Defensie formeel vastgestelde functiebeschrijving. Deze was destijds echter niet beschikbaar.²²

Conclusie

Aanbeveling 14 is deels opgevolgd. Het is aannemelijk dat het gewenste effect is bereikt. Er is een vernieuwde functieomschrijving opgesteld, maar wij hebben niet kunnen vaststellen dat deze (gezamenlijk) is vastgesteld.

Bevinding

In de vernieuwde conceptversie van de functieomschrijving van de verbindingsofficier krijgsmacht zijn de taken, verantwoordelijkheden, bevoegdheden en functie-eisen van de functionarissen bij het bureau Verbindingsofficieren voor de Krijgsmacht bij het OM te Arnhem, vastgelegd. Bij de aanstelling van de huidige verbindingsofficier is het functie informatie formulier uitgereikt.

Hoewel de geïnterviewden aangeven dat de functieomschrijving is vastgesteld door beide partijen en is uitgereikt aan het bureau Verbindingsofficieren voor de Krijgsmacht, kon een vastgestelde, definitieve versie van deze functieomschrijving niet worden overlegd aan het onderzoeksteam.

De verbindingsofficier heeft aangegeven dat het functie-informatie formulier een prima startpunt is om een beeld te krijgen van de taken en werkzaamheden behorend bij de functie. Daarnaast geeft de verbindingsofficier aan dat zowel de HOvJ als directeur DJZ Defensie voldoende duidelijk zijn (geweest) in het uitspreken van hun verwachtingen met betrekking tot het functioneren van de verbindingsofficier. Hierdoor is voor de verbindingsofficier duidelijk wat van hem wordt verwacht.

²² Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 56.

Aanbeveling 15

Alvorens de functie verbindingsofficier voor de Krijgsmacht aan een militair toe te wijzen, wordt de hoofdofficier te Arnhem tijdig in de gelegenheid gesteld daarover een advies aan Defensie uit te brengen.

Gewenst effect: Formalisering adviesrol HOvJ Arnhem bij toewijzing verbindingsofficier.

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

Voor een effectieve uitvoering van de liaisonfunctie tussen Defensie en het OM, acht de Commissie het van belang dat de hoofdofficier van Justitie (HOvJ) te Arnhem inspraak heeft in de benoeming van een militair voor de functie van Verbindingsofficier.²³

Conclusie

Aanbeveling 15 is opgevolgd. In de vernieuwde functieomschrijving (zie aanbeveling 14) is ook de adviesrol van de HOvJ beschreven, maar wij hebben niet kunnen vaststellen dat deze formeel is vastgesteld. Deze adviesrol wordt in de praktijk uitgevoerd. Het gewenste effect lijkt niet volledig bereikt, zolang de functieomschrijving niet definitief is (zie aanbeveling 14).

Bevinding

In de vernieuwde conceptversie van de functieomschrijving van de verbindingsofficier krijgsmacht is opgenomen dat alvorens de functie aan een militair wordt toegewezen, de HOvJ te Arnhem tijdig in de gelegenheid wordt gesteld daarover een advies uit te brengen aan Defensie. Er is beschreven dat zo tijdig mogelijk voor de aanvang van zijn tewerkstelling, door het hoofd Juridische Zaken van het desbetreffende OPCO, wordt gezorgd dat omtrent een voor die functie bestemde kandidaat overleg zal worden gevoerd met de HOvJ te Arnhem. Bij de aanstelling van de huidige verbindingsofficier is de HOvJ Arnhem ook daadwerkelijk in de gelegenheid gesteld zijn advies uit te brengen.

Zoals bij aanbeveling 14 reeds benoemd kon een vastgestelde, definitieve versie van de functieomschrijving niet worden overlegd aan het onderzoeksteam.

²³ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 56.

Aanbeveling 16

Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee stellen een protocol op met betrekking tot het informeren van de pers en het publiek over publiciteitsgevoelige incidenten.

Gewenst effect: Voorkomen van belanden van ontijdig gevoelige opsporingsinformatie bij de pers en negatieve beeldvorming in de media.

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

De Commissie Borghouts heeft in haar onderzoek geconstateerd dat na voorgedane incidenten er tussen Defensie, het OM en de KMar onderling te weinig wordt afgestemd. Hierdoor wordt er soms te weinig 'gecoördineerd' met de pers gecommuniceerd. Door het ontbreken van concrete afspraken tussen de afzonderlijke persvoorlichtingsdiensten kan ontijdig gevoelige opsporingsinformatie bij de pers belanden en de beeldvorming in de media kleuren.²⁴

Conclusie

Aanbeveling 16 is opgevolgd. Aannemelijk is dat hiermee het gewenste effect is bereikt.

Bevinding

Met het Protocol 'Openbaar Ministerie, Defensie en Koninklijke Marechaussee' betreffende het informeren van pers en publiek over publiciteitsgevoelige zaken, is geregeld dat concrete afspraken tussen de afzonderlijke persvoorlichtingsdiensten van Defensie, het OM en de KMar zijn vastgelegd. De persvoorlichtingsdiensten geven aan dat over het algemeen ook conform de afspraken in het protocol wordt gehandeld. Daarmee is het aannemelijk dat het gewenste effect is bereikt.

²⁴ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 74 – 75.

Aanbeveling 18

Het begrip bij militairen voor de uitvoering door de Koninklijke Marechaussee van de militaire politietaak wordt door Defensie vergroot.

Gewenst effect: Meer begrip bij de operationele eenheden voor de taken en verantwoordelijkheden van de KMar.

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

De Commissie Borghouts benadrukt dat de militairen soms onvoldoende begrip hebben voor de taken en verantwoordelijkheden van de KMar. De KMar stuit in de uitoefening van haar militaire politietaken daardoor soms op onbegrip bij de operationele militaire eenheden waaraan zij is toegevoegd. De Commissie was van oordeel dat, ondanks de vele inspanningen die destijds al door Defensie, het OM en de KMar in dit kader waren verricht, de bejegening van de KMar nog aandacht behoeft.²⁵

Conclusie

Aanbeveling 18 is opgevolgd en het gewenste effect is bereikt.

Bevinding

Uit de interviews komt naar voren dat de KMar, sinds het onderzoek van de Commissie, meer door de commandanten van de uit te zenden eenheid betrokken wordt bij de voorbereiding voorafgaande aan een missie en bij operaties in het missie gebied. Zo komt het steeds vaker voor dat het uit te zenden detachement van de KMar integraal deelneemt aan de oefeningen die dienen als voorbereiding op een uitzending. Daarnaast komt 'begrip voor en verstandhouding met de KMar' aan de orde in de missiegerichte opleidingen (MGO).

Naast Defensie heeft ook de KMar zelf acties ondernomen om het begrip bij de operationele eenheden voor de taken en verantwoordelijkheden van de KMar te vergroten. Zo verzorgt de KMar bijvoorbeeld briefings over haar rol in het uitzendgebied. De geïnterviewden, waaronder medewerkers van de KMar, ervaren dat over het algemeen genomen, het begrip, de acceptatie en de waardering voor de KMar onder de militairen in de afgelopen jaren is toegenomen.

²⁵ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 61- 62.

Aanbeveling 19

Bij grotere militaire operaties of als dit om andere reden geraden lijkt, is de rang van de van het detachement van de Koninklijke Marechaussee deeluitmakende hulpofficier van Justitie tenminste kapitein.

Gewenst effect: Gelijkwaardigheid in rangen bij KMar en Defensie. Dit draagt bij aan het vergroten van begrip en verbeteren van communicatie tussen commandant en zijn kader en de KMar.

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

De Commissie Borghouts geeft aan dat de leidinggevende officieren van de Koninklijke Marechaussee vaak een rang hebben die bij andere krijgsmachtdelen tegenwoordig als opleidingsrang wordt beschouwd. Dit versterkt het onbegrip van de militairen voor de taken en verantwoordelijkheden van de KMar. Eén en ander kan ertoe leiden dat de commandant en zijn kaderleden de taak van de KMar minder juist waarderen. Ook kunnen de als vergaand geziene bevoegdheden van met name de hulpofficier van Justitie (waaronder de bevoegdheid tot in verzekeringstelling) in relatie tot de militaire rang van de hulpofficier (vaak een onderofficier), tot onbegrip en moeizame communicatie aanleiding geven.²⁶

Conclusie

Aanbeveling 19 is opgevolgd en het gewenste effect is bereikt.

Bevinding

De geïnterviewden, waaronder medewerkers van de KMar, geven aan dat voor de missies in Afghanistan de detachementcommandant van de KMar, die optreedt als hulpofficier, tenminste de rang van kapitein heeft.

²⁶ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 74 – 75.

Aanbeveling 20

Ter verdere verbetering van de communicatie en afstemming tussen Openbaar Ministerie, Koninklijke Marechaussee en Defensie vindt bij militaire operaties op structurele basis overleg plaats tussen de procureur-generaal, de commandant der Strijdkrachten en de commandant Koninklijke Marechaussee. Dit overleg wordt mede gevoed door informatie en voorstellen afkomstig uit de driehoeksoverleggen op lager niveau.

Gewenst effect: Verbeterde communicatie en afstemming bij militaire operaties tussen Defensie, OM en KMar.

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

Uit het onderzoek van de Commissie Borghouts komt naar voren dat er op de verschillende niveaus overleg plaats vindt tussen het OM, de KMar en Defensie. Zo bestaan er het Taakveldberaad Militaire Politietaken (onder voorzitterschap van de HOvJ Arnhem), het Beleidsoverleg OM-Krijgsmacht (BOK) en regionale driehoeksoverleggen per district van de KMar. In het Taakveldberaad Militaire Politietaken²⁷ komen beleidsinhoudelijke onderwerpen, zoals procedures met betrekking tot de toepassing van het militair strafprocesrecht tijdens militaire operaties, aan de orde. De Commissie Borghouts heeft in haar onderzoek echter geconstateerd dat knelpunten, zoals op dit vlak, niet altijd voldoende worden besproken en opgelost.

De Commissie verwacht dat de vorming van het district Landelijke en Buitenlandse Eenheden (DLBE) van de KMar er toe zal leiden dat knelpunten in de toepassing van de strafvordering in militaire zaken aan de orde komen in het driehoeksoverleg van dit district en dat dit overleg voorstellen zal doen voor afspraken tussen OM, KMar en Defensie. Om er voor te zorgen dat dergelijke afspraken worden geformaliseerd beveelt de Commissie aan om bij militaire operaties een structureel overleg te introduceren tussen de Procureur-Generaal, de CDS en C-KMar.²⁸

Conclusie

Aanbeveling 20 is deels opgevolgd. Hoewel een structureel overleg tussen de PG, CDS en de C-KMAR niet als zodanig is geformaliseerd, komen betrokkenen wel op incidentele basis bij elkaar. Het is aannemelijk dat het gewenste effect is bereikt.

Bevinding

Een structureel overleg, zoals bedoeld in het rapport van de commissie Borghouts, tussen de PG, de CDS en de C-KMar is niet geformaliseerd. Wel komen de PG, CDS en C-KMar op incidentele basis bij elkaar in het Beraad Operationele Commandanten (BOC). De PG is geen vaste deelnemer aan dit overleg, maar de PG en/of HOvJ Parket Arnhem worden voor dit overleg uitgenodigd indien dit relevant wordt geacht, dit is in de praktijk ook een enkele keer voorgekomen. Het BOC vindt wekelijks plaats en wordt onder andere gevoed door informatie en voorstellen uit het taakveldberaad Militaire Politiedienst.

Samen met de andere bestaande overleggen, zoals onder andere Bestuursraad KMar²⁹, Taakveldberaden en regionale driehoeksoverleggen lijkt de onderlinge communicatie en afstemming tussen het OM, KMar en Defensie tijdens militaire operaties voldoende geborgd.

²⁷ Het Taakveldberaad Militaire Politietaken is per 15 maart 2009 gewijzigd in het Taakveldberaad Militaire Politiedienst

²⁸ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 62.

²⁹ Zie: Instellingsbesluit Interdepartementale Beheer- en Gezagstructuur KMar, 27 februari 2009, Nr. C/2009001953

Aanbeveling 21

Het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee maken inzichtelijk welke informatie, in welke gevallen mag worden verstrekt aan de commandant.

Gewenst effect: Duidelijkheid over de procedures rondom verstrekken onderzoeksinformatie door OM en KMar aan Defensie

Achtergrond rapport Commissie Borghouts

In de operationele instructie van de KMar is het niet altijd duidelijk welke informatie verstrekt mag worden. Bovendien is uit het onderzoek van de Commissie gebleken dat ook niet iedereen altijd goed weet in welke fase van het onderzoek informatie mag worden verstrekt. De Commissie constateert dat de knelpunten met name worden veroorzaakt door onbekendheid met de geldende regelgeving.³⁰

Conclusie

Ten tijde van het onderzoek is vastgesteld dat aanbeveling 21 is opgevolgd en het gewenste effect is bereikt. In de afrondende fase van de rapportage is echter naar voren gekomen dat sinds kort een wettelijke grondslag ontbreekt voor de Operationele Instructie KMar die handelt over informatieverstrekking aan commandanten. De implicaties hiervan zijn niet verder onderzocht. Hierdoor kan op dit moment geen oordeel worden gegeven over de invulling van de aanbeveling.

Bevinding

Een deel van de handelswijze rondom informatieverstrekking aan derden (waaronder commandanten) is vastgelegd in de Aanwijzing Wet Justitiële en Strafvorderlijke gegevens (WJSG). Daarnaast is er de Operationele Instructie van de KMar die zijn grondslag vindt in een brief van de HOvJ te Arnhem, d.d. 8 mei 2001³¹. In deze Operationele Instructie is een procedure over het verstrekken van informatie aan commandanten beschreven. Uit het onderzoek van de Commissie Borghouts kwam echter naar voren dat men veelal niet bekend is met deze geldende regelgeving. In aanvulling hierop zijn er werkafspraken gemaakt tussen het OM en Defensie die worden besproken tijdens briefings voorafgaande aan een missie (zie aanbeveling 10). Geïnterviewden geven aan dat hiermee in de praktijk duidelijk is welke informatie wel en niet (en wanneer) door het OM en de KMar aan de commandant verstrekt mag worden.

Recent heeft het Parket Arnhem onderzoek gedaan naar de mogelijkheden die er op dit moment zijn om commandanten in een vroegtijdig stadium van strafrechtelijke informatie te voorzien. Uit dit onderzoek blijkt dat de brief van de HOvJ te Arnhem, d.d. 8 mei 2001 sinds de invoering van de Wet Politiegegevens (Wpg) op 1 januari 2008, een wettelijke grondslag ontbeert. De HOvJ heeft de C-KMar op 8 september jl. geïnformeerd³² dat de brief d.d. 8 mei 2001 per direct wordt ingetrokken.

Voor informatieverstrekking op grond van artikel 18 Wpg is namelijk onder meer vereist dat de ontvanger als ontvangstgerechtigde is opgenomen in het Besluit politiegegevens. Militaire commandanten zijn niet als zodanig in dit besluit opgenomen. Zolang de regeling niet wordt aangepast, stelt de HOvJ zich op het standpunt dat de KMar, alleen in bijzondere gevallen als bedoeld in artikel 19 Wpg, aan de commandant informatie kan verstrekken. De HOvJ heeft de C-KMar verzocht deze problematiek bij het ministerie van Defensie en Justitie kenbaar te

³⁰ Rapport Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, d.d. 31 augustus 2006, p. 62-63, 74-75.

³¹ Brief HOvJ, Informatieverstrekking door KMar aan commandanten, d.d. 8 mei 2001 kenmerk ah 2400.00 20238/01.

³² Informatieverstrekking door KMar aan commandanten, d.d. 8 september 2010, kenmerk Cma 2010-743

maken, zodat de regelgeving hieromtrent kan worden aangepast. De KMar heeft naar aanleiding van deze brief recentelijk de eerste acties ondernomen om dit te realiseren.

Deze laatste ontwikkeling is in de afrondende rapportagefase van het onderzoek naar voren gekomen. De implicaties die het ontbreken van de wettelijke grondslag voor de operationele Instructies KMar hebben voor de realisatie van aanbeveling 21 kunnen niet verder worden onderzocht.

Bijlage 1 Overzicht van geraadpleegde documentatie

- Aanwijzing CDS A-1103 Operationeel-juridische voorbereidingen op uitzendingen
- Aanwijzing CDS A-700a Opleiding en Training voor de individuele militair voor (vredes)operaties
- CDS Aanwijzing A-700b Training en Oefening voor eenheden bij (vredes)operaties
- Juridisch Handboek Commandant, Sectie Militair Recht, NLDA, december 2008.
- Rapport: Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen, mr. H.C.J.L. Borghouts, mr. R.D.E. Daverschot en mr. G.C. Gillissen, 31 augustus 2006
- Aanwijzing SG A/868 Procedure afstemming intern Defensie-onderzoek en strafrechtelijk onderzoek, 15 oktober 2009
- OM Beleidsregel Handelwijze bij geweldsaanwending militairen; brief 20 november 2006, nr. PaG/BJZ-B/11030, van College van procureurs-generaal aan de hoofdofficier van justitie te Arnhem.
- Instructieprotocol Repatriëring verdachte militair, College van Procureurs-Generaal, inwerkingtreding: 1 februari 2008.
- Functiebeschrijving Defensie 1.0.3, Verbindingsofficier krijgsmacht, Conceptversie (5), d.d. 09-07-2008
- Aanwijzing Opsporing en behandeling van militaire zaken nr. 2007/A023 (gepubliceerd in Stcrt. nr. 3.) College van procureurs-generaal, inwerkingtreding: 01-02-2008; geldigheidsduur: 31-01-2011
- Operationele Instructie III-20-a Koninklijke Marechaussee, 11 januari 2006
- Protocol Openbaar Ministerie, Defensie en Koninklijke Marechaussee betreffende het informeren van pers en publiek over publiciteitsgevoelige zaken
- Nota Aanwijzingen ten behoeve van de opsporing en behandeling van militaire en commune misdrijven met militair aspect (vervanging van schrijven van Officier van Justitie Miza aan Hulpofficieren van Justitie Koninklijke Marechaussee d.d. 14 oktober 1996), d.d. 28 mei 1998, Hoofd Militaire Zaken, Parket OvJ Arnhem
- Project Initiatie Document Programma Versterking Opsporing KMar, d.d. 27-08-2007, versie 1.1. definitief
- Voortgangsverslag Project Versterking Opsporing KMar, december 2009
- Beleidsvoornemen Reorganisatie Projectmatige tactische recherche en specialistische opsporingsondersteuning KMar, d.d. 25 februari 2010, vastgesteld maart 2010.
- Uitreikstuk ten behoeve van buitenlandse militaire missies; ten behoeve van commandanten in uitzendgebieden, Openbaar Ministerie en Ministerie van Defensie.
- Wijziging Wetboek van Militair Strafrecht in verband met het opnemen van een strafuitsluitingsgrond voor rechtmatig geweldgebruik door militairen. TK 2007/2008, 31 487 (R1862, nr 2)
- Aanwijzing Wet Justitiële en Strafvorderlijke gegevens (WJSG), d.d. 14 augustus 2008
- Brief HOvJ, Informatieverstrekking door KMar aan commandanten, d.d. 8 mei 2001, kenmerk ah 2400.00 20238/01.

- Informatieverstrekking door KMar aan commandanten, d.d. 8 september 2010, kenmerk Cma 2010-743
- Instellingsbesluit Interdepartementale Beheer- en Gezagstructuur Koninklijke Marechaussee, 27 februari 2009, Nr. C/2009001953
- Intranetbericht 'geen straf bij rechtmatig gebruik geweld', op: intranet.mindef.nl, 13 oktober 2010

Presentaties, opleiding(splannen) en briefings:

- Overzicht werkbezoeken, cursussen en briefings, november 2009, OM te Arnhem
- Briefing IDL, Presentatie Openbaar Ministerie Mr Pouw, 15 januari 2008
- Presentatie EUNAVFOR Missie Atalanta, Legal aspects
- Planning pre-mission briefing 2010 Hr. Ms. Tromp
- Presentatie Missiegerichte Geweldsinstructie ISAF, Sectie JZ CLAS
- Presentatie Instructie Militair Straf- en Tuchtrect, Sectie JZ CLAS
- Presentatie Militair Recht "Humanitair Oorlogsrecht en RoE", Sectie JZ CLAS
- Document: Leerdoelen en lesstof Militaire Basisvaardigheden Recht, sectie JZ CLAS
- Leerplan 32 Militair Recht, Opleidingen KMA, februari 2010
- Presentatie BC-(bataljonscommandant)cursus, Sectie JZ CLAS
- Document: doelstelling en eindreerdoelen BC-cursus, sectie JZ CLAS
- Weekrooster BC-cursus 2010, NLDA

Bijlage 2 Overzicht van geraadpleegde personen

Mr. M.J. Alink, Wetgevingsjurist sector Straf- en Sanctierecht, Justitie
Mr. J.J. Buirma, Hoofd Bestuurs-, Straf- & Tucht recht, DJZ Defensie
A.F. Ellwanger, Plaatsvervangend hoofd afdeling Marechaussee voorlichting, KMAR
Lkol mr. A.C. Haverman, Stafofficier Evaluaties, CDS
Mr. J.J.M. van Hoek, Hoofd Expertisecentrum Militair Strafrecht, OM
Lkol mr. B.D. Jansen, Hoofd Bureau Internationaal en Operationeel Recht, CLAS
Lkol R. de Jong, Plv. Commandant TFU 6, CLAS
Lkol mr. F.A. Kooloos, Hoofd Bureau Straf- en Tucht recht, CLAS
KTZ H.R. Lodder, Commandant Hr. Ms. Tromp, CZSK
Maj mr. G.D. Maassen, Legal Advisor, CLAS
KLTZ H.R.J. Reijenga MSc, Eerste Officier Hr. Ms. Tromp, CZSK
M. Rientjes, Parketsecretaris, OM
Lkol drs. F.C.M. Rippens, Waarnemend Hoofd Rechtshandhaving & Militaire Politiedienst, KMar
M.G.H. Roelofse - Pater, Persvoorlichter, OM
Maj mr. F.S. Spruijt, Stafofficier Operationeel Recht, KMAR
Maj R.A. Steijn, Hoofd Bureau Personeelszorg, CLAS
Mr. J. Stikkelman, Officier van Justitie, OM
Kol J.H.M. Stumpers, Hoofd Afdeling Evaluaties, CDS
Kap mr. A.F. Vink, Waarnemend verbindingsofficier krijgsmacht, OM
LTZA 1 Mr. P. Verkroost, Senior Legal Advisor, CZSK
Kap L.H. v.d. Wal, Brigade Buitenland Missies, KMar
Kap R.K.J. Wessels, Directie Operaties/ Afdeling Militaire Politiedienst, KMar
Kap mr. B. Zeegers, Legal Advisor, CLAS
Kap A. Zomer, Brigade Buitenland Missies, KMar
Groep recent uitgezonden militairen: 3 soldaten der 1^e klasse en 2 korporaals (wegens anonimiteit niet nader genoemd), CLAS

Bijlage 3 Overzicht opvolging aanbevelingen Commissie Borghouts

Legenda:

Groen	Gerealiseerd
Oranje	Deels gerealiseerd
Rood	Niet gerealiseerd
	Niet van toepassing / niet vast te stellen

Aanbevelingen Commissie Borghouts		Gewenste effecten <i>(zoals beschreven in rapport Commissie Borghouts)</i>	Aanbeveling opgevolgd?	Gewenste effect bereikt?
1	<p>Informeer militairen altijd voldoende over de context waarin zij opereren en de mogelijke juridische gevolgen daarvan (toepasselijkheid van de strafuitsluitingsgrond van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht én van strafverzwaringen). Dit houdt in dat elke uit te zenden militair voorafgaand aan en tijdens deelname aan militaire operaties frequent wordt geïnformeerd over de aard en het doel van de militaire operatie en over relevante bepalingen in de daarvoor vastgestelde Rules of engagement.</p>	<p>Uit te zenden/uitgezonden militairen zijn bekend met en doordrongen van de context waarin zij opereren en de mogelijke juridische gevolgen daarvan.</p>	Groen	Groen
2	<p>In het vervolgingsbeleid – dat in overleg tussen het Openbaar Ministerie en Defensie tot stand komt – terzake geweldgebruik tijdens militaire operaties, wordt de strafuitsluitende werking van geweldsinstructies opgenomen als grond om van vervolging af te zien. Dit impliceert dat voorafgaand aan elke militaire operatie duidelijkheid bestaat over de inhoud van de geweldsinstructies en het kader waarbinnen de vervolgingsbeslissing wordt genomen.</p>	<p>Duidelijkheid voorafgaand aan elke militaire operatie bij het OM en Defensie over inhoud van geweldsinstructies en kader waarbinnen de vervolgingsbeslissing wordt genomen.</p>	Groen	Groen

3	De wetgever onderzoekt op welke wijze – in aanvulling op het bestaande wettelijk kader – kan worden voorzien in een op de huidige en toekomstige vormen van inzet van Nederlandse militairen toegesneden specifieke wettelijke bepaling waarin de legitimatie van geweldgebruik conform de geweldsinstructies wordt opgenomen.	Een specifieke wettelijke bepaling die is toegesneden op de huidige en toekomstige vormen van inzet van Nederlandse militairen waarin de legitimatie van geweldgebruik conform de geweldsinstructies is opgenomen, om de militair een zo groot mogelijke rechtszekerheid te bieden.	Groen	Groen
4	Defensie stelt een formele regeling op waarin wordt voorzien dat een militair, voorafgaand aan zijn deelname aan een militaire operatie een instructiekaart geweldgebruik krijgt uitgereikt met daarop in klare taal de voor hem geldende bepalingen over het gebruik van geweld.	Geformaliseerde regeling waarin wordt voorzien dat een militair, voorafgaand aan zijn deelname aan een militaire operatie een instructiekaart geweldgebruik krijgt uitgereikt met daarop in klare taal de voor hem geldende bepalingen over het gebruik van geweld.	Groen	Groen
5	De commandant van de militair wordt in het opsporingsonderzoek als getuige gehoord indien, gedurende een militaire operatie, een militair van zijn eenheid tijdens de uitvoering van militaire taken handelingen verricht die een vermoeden van een ernstig strafbaar feit opleveren.	Formalisering afspraken tussen Defensie, KMAR en OM over getuigengehoor commandant bij een opsporingsonderzoek betreffende een militair.	Groen	Groen
6	De officier van Justitie overlegt persoonlijk, voorafgaand aan zijn besluit een van een strafbaar feit verdachte militair naar Nederland over te laten brengen, met de commandant van de militair.	Duidelijkheid in afspraken tussen Defensie, KMAR en OM over procedure overbrenging verdachte militair naar NL.	Groen	Groen
7	Indien de officier van Justitie het noodzakelijk vindt dat een verdachte militair in het belang van het opsporingsonderzoek en/of de uitvoering van de (voortgezette) vrijheidsbeneming naar Nederland terugkeert en de commandant van de militair niet bereid is daaraan mee te werken, neemt de officier van Justitie contact op met de hoofdofficier van Justitie. De hoofdofficier bespreekt de terugkeer met de directeur Operaties bij de commandant der Strijdkrachten. Indien Defensie ook daarna niet bereid is aan de terugkeer mee te werken, kan de officier van Justitie niettemin - gebruikmakend van zijn bevoegdheid - opdracht geven tot overbrenging.	Duidelijkheid in afspraken tussen Defensie, KMAR en OM over procedure overbrenging verdachte militair naar NL.	Groen	Groen

8	De afspraak tussen Defensie en het Openbaar Ministerie te Arnhem dat het Openbaar Ministerie te Arnhem op snelle en eenvoudige wijze over geweldsinstructies kan beschikken, wordt geformaliseerd. Rules of engagement zijn daarbij inbegrepen.	Formele regeling waarin is voorzien dat het OM over alle van toepassing zijnde geweldsinstructies kan beschikken.	Groen	Groen
9	Tijdens een huishoudelijk onderzoek wordt nadrukkelijk rekening gehouden met de bijzondere positie van de betrokken militair als bron van informatie in relatie tot een mogelijk later in te stellen strafrechtelijk onderzoek.	Voorkomen moet worden dat bij het strafrechtelijk onderzoek gebruik wordt gemaakt van de uitkomsten van het huishoudelijk onderzoek.	Oranje	
10	Voorafgaand aan een militaire operatie worden in een formeel overleg tussen de commandant, de detachementscommandant Koninklijke Marechaussee en de officier van Justitie, afspraken gemaakt over de wijze waarop, door wie, en wanneer gedurende de operatie wordt gecommuniceerd.	Verbeterde communicatie tussen betrokken actoren	Groen	Groen
11	De nota van 28 mei 1998 van het Openbaar Ministerie te Arnhem betreffende aanwijzingen ten behoeve van de opsporing en behandeling van militaire en commune misdrijven met militair aspect, wordt herzien.	Verbeterde communicatie tussen betrokken actoren	Groen	Groen
12	De commandant Koninklijke Marechaussee maakt zichtbaar op welke wijze, tot welk niveau, met welke voorzieningen en in welke fasering hij de kwaliteit van de opsporingsonderzoeken en het ervaringsniveau van de opsporingsambtenaren verbetert.	Verhogen van kennisniveau en uitbreiden van de ervaring bij opsporingsambtenaren van de KMar.	Groen	Groen
13	De militair die als commandant zal deelnemen aan een militaire operatie in het buitenland, neemt voorafgaand daaraan deel aan een nader door Defensie te bepalen cursus straf- en strafprocesrecht.	Verhogen kennisniveau van het straf- en strafprocesrecht van commandanten.	Groen	Groen
14	De taken, verantwoordelijkheden, bevoegdheden en de opleidings- en ervaringsvragen van de bij het bureau Verbindingsofficieren voor de Krijgsmacht werkzame functionarissen worden door Defensie en de hoofdofficier te Arnhem geëvalueerd en vervolgens gezamenlijk (opnieuw) vastgesteld. De functieinformatieformulieren worden vastgesteld. Het vastgestelde functie informatieformulier wordt aan de gedetacheerde militair uitgereikt.	Verbindingsofficier moet in staat zijn diens beoogde communicatierol goed uit te oefenen	Oranje	Groen

15	Alvorens de functie verbindingsofficier voor de Krijgsmacht aan een militair toe te wijzen, wordt de hoofdofficier te Arnhem tijdig in de gelegenheid gesteld daarover een advies aan Defensie uit te brengen.	Formalisering adviesrol HOvJ Arnhem bij toewijzing verbindingsofficier.	Groen	Oranje
16	Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee stellen een protocol op met betrekking tot het informeren van de pers en het publiek over publiciteitsgevoelige incidenten.	Voorkomen van belanden van ontijdig gevoelige opsporingsinformatie bij de pers en neg beeldvorming in de media.	Groen	Groen
17	Het besef bij militairen dat iedereen die geweld gebruikt daarvoor verantwoordelijk is (relatie aanbeveling 1)	Vergroten van het besef bij militairen dat iedereen die geweld gebruikt zich daarvoor dient te verantwoorden.	Groen	Groen
18	Het begrip bij militairen voor de uitvoering door de Koninklijke Marechaussee van de militaire politietaken wordt door Defensie vergroot.	Meer begrip bij de operationele eenheden voor de taken en verantwoordelijkheden van de KMar	Groen	Groen
19	Bij grotere militaire operaties of als dit om andere redenen geraden lijkt, is de rang van de van het detachement van de Koninklijke Marechaussee deeltmakende hulpofficier van Justitie tenminste kapitein.	Gelijkwaardigheid in rangen bij KMar en Defensie. Dit draagt bij aan het vergroten van begrip en verbeteren van communicatie tussen commandant en zijn kader en de KMar.	Groen	Groen
20	Ter verdere verbetering van de communicatie en afstemming tussen Openbaar Ministerie, Koninklijke Marechaussee en Defensie vindt bij militaire operaties op structurele basis overleg plaats tussen de procureur-generaal, de commandant der Strijdkrachten en de commandant Koninklijke Marechaussee. Dit overleg wordt mede gevoerd door informatie en voorstellen afkomstig uit de driehoeksoverleggen op lager niveau.	Verbeterde communicatie en afstemming bij militaire operaties tussen Defensie, OM en KMar	Oranje	Groen
21	Het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee maken inzichtelijk welke informatie, in welke gevallen mag worden verstrekt aan de commandant.	Duidelijkheid over de procedures rondom verstrekken onderzoeksinformatie door OM en Kmar aan Defensie		

Addendum Status van getuige na geweldsaanwending bij militaire operaties

Aanleiding van het aanvullend onderzoek

Recent is in de Eerste Kamer een wetsvoorstel tot wijziging van het Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) behandeld. Tijdens deze behandeling hebben de leden van de fractie van de Partij van de Arbeid opgemerkt dat hen uit navraag, bij zowel de belangenbehartigers van de politie als die van militairen, is gebleken dat in die kringen geen gevoel van tevredenheid heerst over het feit dat de agent en/of de militair na geweldstoepassing de status van getuige krijgt in plaats van verdachte. Volgens de leden van de PvdA fractie bestaan bij militairen gevoelens van onvrede, verwarring en onzekerheid over de status van getuige die zij na geweldstoepassing kunnen krijgen (in plaats van verdachte). Deze gevoelens zouden voortkomen uit enerzijds de neiging om uit loyaliteit alle gevraagde informatie te verschaffen en anderzijds de vraag wat zij in hun eigen belang wel moeten zeggen en wat niet.³³

In de Nadere Memorie van Antwoord hebben de ministers van Defensie en Justitie toegezegd het door de leden van de fractie van de PvdA naar voren gebrachte punt te betrekken bij het lopende evaluatieonderzoek naar de implementatie en effectiviteit van de aanbevelingen van de Commissie Borghouts³⁴.

Achtergrondinformatie

Bij een onderzoek naar een geweldsincident wordt de militair, die in de uitoefening van zijn taken geweld heeft toegepast, in principe niet direct aangemerkt als verdachte, maar als getuige. Deze regeling is neergelegd in de "Aanwijzing van het College van procureurs-generaal inzake de handelwijze bij geweldsaanwending door militairen". Bij deze, sinds 2004 gehanteerde, regeling is destijds aansluiting gezocht bij de positie van politiefunctionarissen bij geweldsaanwending.

Opdracht, doel en onderzoeksvraag

De secretarissen-generaal van het ministerie van Defensie en Justitie hebben medio juli 2010 aan de auditdiensten van Defensie en Justitie gevraagd het door de PvdA fractie naar voren gebrachte punt te betrekken bij de lopende evaluatie van de aanbevelingen van de Commissie Borghouts. Dit conform de toezegging van beide ministers aan de Eerste Kamer. Het verzoek daarbij was de uitkomsten van dit onderzoek gelijktijdig te publiceren met de uitkomsten van deze evaluatie. In concreto betekent dit dat de uitvoering van het onderzoek heeft plaatsgevonden tussen 22 juli en 6 augustus 2010.

Het doel van het onderhavige onderzoek is inzicht te verschaffen in de vraag of, en zo ja in welke mate, binnen de defensieorganisatie gevoelens van onvrede, verwarring en onzekerheid worden gesignaleerd bij militairen over de status van getuige die zij kunnen krijgen na het toepassen van geweld tijdens militaire operaties. Daartoe zal antwoord worden gegeven op de volgende onderzoeksvraag:

"Zijn binnen Defensie signalen aanwezig dat gevoelens van onvrede, verwarring en onzekerheid heersen onder militairen over de status van getuige die ze kunnen krijgen na geweldstoepassing tijdens militaire operaties en zo ja, in welke mate is dat het geval?"

³³ Nadere Memorie van Antwoord, Kamerstuk I nr 31 487 (R 1862) D, 2 maart 2010

³⁴ Nadere Memorie van Antwoord, Kamerstuk I nr 31 487 (R 1862) E, 28 juni 2010

Aanpak, methode en reikwijdte

In eerste instantie is gesproken met de voorzitter van een grote militaire vakbond. Dit met als doel het scherp krijgen van de vraagstelling.

Aansluitend bestond het onderzoek uit het houden van interviews met professionals werkzaam bij de sociale, juridische en levensbeschouwelijke instanties van Defensie (zie bijlage met overzicht van geïnterviewde personen). Aan deze werkwijze ligt de hypothese ten grondslag dat als er inderdaad sprake is van substantiële gevoelens van onvrede, verwarring en onzekerheid, deze functionarissen daar met enige regelmaat mee geconfronteerd zullen zijn. Daarnaast is gesproken met een aantal detachementscommandanten van de Koninklijke Marechaussee. Doel van deze interviews is om een beeld te krijgen van de mogelijke signalen die betrokken professionals hebben opgevangen. Op basis daarvan is een beeld gevormd van de problematiek.

Aan bovenstaande functionarissen is per e-mail de onderzoeksvraag voorgelegd en is vervolgens na enkele dagen telefonisch contact met hen opgenomen om kennis te nemen van hun bevindingen.

In de periode van onderzoek bleek een aantal functionarissen wegens vakantie niet voor interviews beschikbaar. Het betreft voornamelijk functionarissen binnen de Diensten Geestelijke Verzorging. De waarnemers van deze functionarissen beschikten niet over informatie met betrekking tot de onderzoeksvraag. Desondanks zijn wij van mening dat er in zijn totaliteit voldoende informatie beschikbaar is om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden.

Bevindingen

Samenvattend kan worden gesteld dat bij geen van de geïnterviewde functionarissen signalen bekend zijn over gevoelens van onvrede, verwarring en onzekerheid onder militairen over de status van getuige (in plaats van verdachte) die zij kunnen krijgen na geweldstoepassing tijdens militaire operaties.

In eerste instantie is aan de voorzitter van een grote vakbond voor defensiepersoneel gevraagd of bij deze organisatie signalen bekend zijn dat gevoelens van onvrede, verwarring en onzekerheid heersen onder militairen over de status van getuige die zij kunnen krijgen na geweldstoepassing tijdens militaire operaties. Dit bleek niet het geval te zijn.

Vervolgens is de onderzoeksvraag aan de overige geïnterviewden gesteld. Alle geïnterviewden gaven aan dat bij hen geen signalen bekend zijn van gevoelens van onvrede, verwarring en onzekerheid onder militairen over de status van getuige die zij kunnen krijgen na geweldstoepassing tijdens militaire operaties.

Hoewel dit buiten de scope van het onderzoek valt, merken wij op dat enkele van de geïnterviewden hebben aangegeven dat niet de status van getuige of verdachte gevoelens van onvrede oproept, maar vooral het feit dat de militair na het toepassen van geweld wordt gehoord, terwijl deze naar zijn/haar mening naar eer en geweten heeft gehandeld.

Vakbond voor Defensiepersoneel

Dhr. J. Debie, voorzitter vakbond VBM|NOV

Dienst Geestelijke Verzorging Defensie

Kolonel H.D. Djwalapersad, Hoofd Krijgsmachtspandit

LKol J.G.M. van der Krabben, plv. Hoofd Krijgsmachtaalmoezenier

Sectie Juridische Zaken Defensie

LKol mr. P. van Gassen, CLSK - voormalig Legal Advisor Contco ATF

LKol mr. B.D. Jansen, CLAS - hoofd Bureau Internationaal en Operationeel recht

Lkol mr. F.A. Kooloos, CLAS - hoofd Bureau Straf- en Tucht recht

Majoor mr. G.D. Maassen, CLAS - voormalig Legal Advisor TFU

Kolonel mr. drs. M. Nooijen MPA, CLAS - hoofd Sectie Juridische Zaken

LTZA 1 mr. P. Verkroost, CZSK - Legal Advisor

Kapitein mr. B. Zeegers, CLAS - voormalig Legal Advisor TFU

Inspecteur Generaal Krijgsmacht

Dhr. C.M.J.M. Gravemaker, stafmedewerker Interservice Aangelegenheden

Dienstencentrum Bedrijfsmaatschappelijk Werk Defensie

Majoor H.C.M. van Tilburg, hoofd Sectie Bedrijfsvoering

Centrale Organisatie Integriteit Defensie

Kolonel drs. J.C. Dicke, directeur

Drs. J.A. Verhagen, waarnemend directeur

Koninklijke Marechaussee

Kapitein L.H. van der Wal, voormalig detachementscommandant TFU

Kapitein A. Zomer, voormalig detachementscommandant TFU